

УДК 32:159.9+316.62+179

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.14>**Козленко Павло Юхимович**

кандидат філософських наук,
голова правління Громадської організації
«Одеський центр дослідження Голокосту»
вул. Садова, 10, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0000-4660-852X

ПОВЕРНЕННЯ ФАШИЗМУ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність дослідження. Актуальність вивчення теми фашизму в сучасному суспільстві пояснюється постійним збільшенням проявів профашистської ідеології, в тому числі і в демократичних країнах, модифікацією фашистської ідеології в шизофашизм, рашизм, нехтування загальноприйнятими нормами моралі. Через що можемо акцентувати увагу на наступних причинах.

Науково-філософські підстави полягають в необхідності подолання сформованої традиції фактологічного дослідження фашизму і потреби в системному розумінні даної проблеми, досліджуючи її онтологічні, гносеологічні та аксіологічні базиси. Соціально-політичні підстави, які дозволяють простежити специфіку пропаганди фашистських ідеологем, видаючи їх за національно-консервативні пріоритети розвитку нації, народних мас. Соціокультурні підстави, що показують значимість цивілізації, культури, середнього класу, вбудованості соціуму в концептуальне поле ліберально-демократичних ідеологем. Гуманістичні підстави, котрі підкреслюють важливість гуманізму і загальнолюдських цінностей, пріоритету моралі. Соціально-філософські підстави, які зосереджують увагу на проблемах буття людини, соціалізації, самореалізації, творчих можливостях, усвідомленні цінності кожної конкретної особистості.

Метою дослідження є аналіз соціально-філософської парадигми сучасного фашизму і виявлення його основних соціокультурних, соціоекономічних, соціополітичних характеристик. **Об'єктом дослідження** виділяємо фашизм і його прояви в сучасному демократичному суспільстві. **Предмет дослідження** – соціально-філософський аналіз відносин і особливостей процесів, які за своїми ціннісними ідеологемами допустимо верифікувати як профашистські.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Дослідження проведено на основі міжпредметної системної методології, інтеграції різних принципів і підходів. Виділимо феноменологічний метод, метод реконструкції, структурно-функціонального та системний підходи.

Результати дослідження. Численні концепти і підходи до дослідження фашизму надають йому статус особливої соціально-філософської проблеми, безпосередньо пов'язаної з такими поняттями як «консерватизм», «націоналізм», «ксенофобія», «тоталітаризм», «расизм», «агресія», «антисемітизм», «традиціоналізм», «містицизм» і подібними до них. Багатоаспектність терміну «фашизм» полягає в тому, що в своєму інтегральному значенні він так чи інакше повинен поєднуватися з перерахованими вище поняттями і явищами акумулюючи їх. Фашизм являє собою контркультурне і антицивілізаційне явище. Структуру терміну «фашизм» наповнюють його етимологія, численні сучасні модифікації (в тому числі російського походження: «шизофашизм», «рашизм») та історичні уявлення. Оскільки культурна традиція не усунена з етнічної історії, то традиціоналізм і консерватизм представляються феноменами національними. В силу цього вони поряд із закамуфльованими формами прояву расизму стали джерелами наповнення соціокультурно-філософського концепту фашизму. Основу можливостей модифікацій фашизму складають нехтування загальнолюдськими цінностями, пріоритетом гуманізму і моралі.

Ключові слова: фашизм, шизофашизм, расизм, традиціоналізм, консерватизм, соціум, культура, цивілізація, соціальна філософія, гуманізм, мораль, загальнолюдські цінності, соціалізація, творчість, мультикультуралізм, толерантність.

Вступ. Проблеми, пов'язані з розвитком сучасного демократичного суспільства, показують сплеск профашистських настроїв у світі. Це тим більш небезпечно, що нинішні прихильники даної аморальної і антигуманістично-людської концепції не називають свої ідеологемі фашистськими, хоча, за своєю суттю вони такими і є. Згадаймо класичний вислів Джеймса Віткомба Райлі: «Якщо я бачу птицю, яка ходить як качка, плаває як качка і крикає як качка, я називаю таку птицю качкою» [1]. Саме тому необхідний аналіз сучасних дискурсів, наративів і ціннісних орієнтацій, завдяки чому можливе більш точне діагностування комплікацій фашизму як соціокультурного явища, політики фашизму, яку ті, хто її проводять, фашизмом не називають. Нам не тільки потрібно з'ясувати, чому стало можливим повернення до фашизму сьогодні, а й відповісти на питання про те, чому фашизм час від часу відроджується і чому в країні (росії), яка ідентифікує себе як спадкоємця країни (СРСР), що перемогла у одній з найважчих воєн, виникають різноманітні маргінальні форми і рецидиви ідеології фашизму і ультра націоналістської ідеології, що призвело до виникнення такого різновиду фашизму як російський шизо-фашизм.

Розвиток свободи, демократії та громадянського суспільства в сучасному світі супроводжується тим, що при виникненні кризових явищ і економічних та соціальних проблем, пропонуються варіанти подолання труднощів фактично за допомогою профашистської методології. Тому особливо насторожуючи нині звучить думка американського вченого В. Лероя Ніколса про те, що «поширеною помилкою є судження, що Друга світова війна з поразкою Німеччини, Італії та Японії поклала край фашистським урядам. Чи повернеться фашизм в будь-якому з цих районів, або десь ще, – одне з прихованих питань наступного століття» [2]. Дані обставини роблять нинішню роботу особливо актуальною.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження: проаналізувати соціально-філософську парадигму сучасного фашизму і виявити його основні соціокультурні, соціоекономічні, соціо-політичні характеристики.

Відповідно до поставленої мети висуваються наступні завдання:

- уточнити визначення фашизму;
- виявити соціальні групи, які є базою для появи режимів фашистського типу, фашизоїдних суспільств і рухів;
- дослідити специфіку устрою фашистських суспільств;
- провести соціально-філософський аналіз символічних програм мислення фашизму, раціональне і ірраціональне в полі свідомості фашистів;
- виявити особливості форм фашизму в сучасному суспільстві.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження даної роботи є фашизм і його прояви в сучасному демократичному суспільстві. Предметом дослідження можемо виділити соціально-філософський аналіз відносин і особливостей процесів, які за своїми ціннісними ідеологемами допустимо верифікувати як профашистські.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Теоретичну базу даного дослідження склали праці таких зарубіжних мислителів як О. Шпенглер, К. Ясперс, К.-Г. Юнг, Е. Фромм, А. Тойнбі, І. Фіхте, Ф. Ніцше, К. Манхейм, Е. Хобсбаум, Х. Ортега-і-Гассет, Ж. де Пюїмеж та інші. Особливо важливим є те, що деякі твори перерахованих вище авторів мають безпосереднє відношення до досліджуваної проблеми. Так соціально-філософські та психологічні особливості формується свідомості фашизму аналізуються в роботах «Епілог» [3] і «Вотан» [4] К.-Г. Юнга, а також в роботі «Втеча від Свободи» Еріха Фромма [5]. Проблема становлення європейського націоналізму розглядається в роботі Е. Хобсбаума «Нації і націоналізм після 1780 року» [6]. Деякі питання соціології, філософії і масової свідомості фашизму підняті в працях К. Манхейма «Людина і суспільство в епоху перетворень» [7], «Діагноз нашого часу» [8]. Для ідентифікації ідеологем цінностей, рухів в сучасному суспільстві як фашистських величезне значення має робота У. Еко «Вічний фашизм» [9].

Також слід виділити роботи українських вчених О. Безрукової [10], Є. Борінштейна [11], Ю. Орлова [12] та інших.

Цілісне дослідження заявленої теми можливе лише на основі міжпредметної системної методології, інтеграції різних принципів і підходів. Перш за все до їх числа відноситься феноменологічний метод, що передбачає націленість не тільки на пояснення, а й на розуміння, розроблене в герменевтичних теоріях Ф. Шлейєрмахера, Г.-Г. Гадамера, Г. Ріккєрта, В. Дільтея. У роботі аналізується вбудованість уявлень про фашизм в соціокультурний контекст, а, отже, застосовувався метод реконструкції, що дозволяє виявити наявність латентних смислів в культурі. Це пояснюється тим, що ефект подієвої залученості деяких процесів в нову культурну реальність, не виявлено предметно. Оскільки в дослідженні відстоюється теза про особливий онтологічний статус фашизму, виражений у взаємозв'язку соціальних і культурних структур, правомірно використання структурно-функціонального підходу. Системний підхід дозволяє за допомогою соціальної філософії виділити в соціокультурній системі найбільш істотні зв'язки і закономірності, відносини, міфи, загальні принципи, умонастрої.

Результати дослідження. Загальний аналіз досліджень показує різновекторне розуміння фашизму, який розглядається як особливим чином організована держава, як соціально-політичний феномен або, рідше, як ірраціоналістичний конструкт. Тим часом фашизм і його похідні показують, що популярність даної ідеології в сучасному суспільстві вкрай висока. Мало того, сьогодні фашизм і фашисти навчилися маскуватися. Вони ховаються під іншими назвами, мімікують під будь-які, в тому числі й дуже популярні назви, маніпулюють дискурсами та ідіомами. Один з найяскравіших прикладів – ліберально-демократична партія в Росії не має нічого спільного ні з лібералізмом, ні з демократією, ні із свободою як основною цінністю демократичного суспільства. Те, що відбувається говорить про те, що фашизм являє собою складний соціокультурний, соціополітичний, соціоекономічний, соціопсихологічний конструкт, що має певні ціннісні орієнтації, ідеологеми і саме під таким кутом зору, розкриваючи базисний зміст фашизму, ми будемо його розглядати. Справа ускладнюється деякою відстороненістю сучасної культури від фашизму, яка стверджує пріоритети гуманізму, але, найчастіше, порушує стратегію лібералізму. Відстороненість від фашизму, визнання його «короткостроковою випадковістю», «масовим затемненням розуму», приводить нас до абстракцій, зв'язок з життям у яких існує лише в області припущень і уяви. Не випадково цілий ряд досліджень присвячен фашизму як постметафізичному явищу, в якому людина постає чимось іншим, ніж людина.

Фашизм відноситься до числа понять, що конституують безліч явищ. Серед них тоталітаризм, державний тероризм, антидемократизм, расизм, правий радикалізм і так далі. Фашизм представляється і культурним явищем, і соціальним конструктом, і масовим, і індивідуальним психологічним станом, і сліпою вірою. Тому коли ми говоримо про фашизм у філософському розумінні питання, ми маємо на увазі щось більше, ніж політична партія, психологія, або якийсь інший фашизм. Нами маються на увазі в тому числі і його наслідки, найстрашніше з яких – знищення людства.

Виділимо деякі особливості сучасного фашизму, що ускладнюють завдання дослідника:

1. Фашизм приголомшує своїми масштабами і мірою вкоріненості в сучасному суспільстві. Міркуючи вузько історично, він, безумовно, подоланий, оскільки відповідних державних режимів більше не існує. Однак як концепція, світогляд фашизм продовжує благоденствувати ця дуальність фашизму, що припускає і «ні» і «так», заперечення і твердження, розмиває, розчиняє предмет дослідження.

2. Фашизм продовжує залишатися «розмінною картою» політики, одним з провідних маніпулятивних символів пропаганди з однією сторони, ми спостерігаємо велику кількість ангажованих досліджень, що висвітлюють фашизм лише з метою зміцнення позицій тієї чи іншої політичної сили, ідеології, з іншого – фашизм виступає найбільш вживаним штампом в сфері боротьби різних угруповань.

3. Фашизм несумісний з магістральним вектором розвитку сучасної культури і цивілізації, з пануючими уявленнями про загальноприйняті цінності, гуманізм і людину. Онтологічне

прозріння полягає в тому, що фашизм перестав бути проблемою вузько політичної, ситуативної, а набув характеру масштабного етичного переживання.

4. Морально-етична оцінка фашизму, вироблена до сьогодення, виглядає набагато більш повною і солідарною, ніж науково-аналітична.

Сам термін фашизм в сучасну лексику вперше ввів італійський філософ Д.Джентіле. Він вважав головною роллю держави в суспільстві – втілення в життя національного призначення. І оскільки держава втілює в життя долю нації, вона повинна володіти необмеженою владою, повинна бути тоталітарною, фашистською. Прихильники подібних поглядів і їх лідер муссоліні стали називати себе фашистами. Фашистська держава, з точки зору муссоліні, – це держава-абсолют. У порівнянні з нею всі інші особи або групи мають відносне значення.

У 1933 році фашизм у формі націонал-соціалізму прийшов до влади в Німеччині і відразу ж почався процес тоталітаризації та уніфікації всього життя країни. Расизм був піднесений до рангу державної політики.

У сфері ідеології італійський фашизм виявляв надзвичайну активність, прагнучи впровадити в свідомість населення власну систему цінностей (культ війни, сили, людину, яка не думає) і підпорядкувати духовне життя країни своєму тотальному контролю. Вся діяльність фашистського режиму представлялася як служіння ідеї нації, національної величі. Була розроблена так звана корпоративна доктрина, яка стверджувала, що нація як моральна, політична і реалізує себе у фашистській державі, що забезпечує співпрацю різних класів задля спільних національних інтересів. У 30-і роки італійці були оголошені однією з «арійських» рас і почалася пропаганда расизму. Расові закони 1938 р. закрили особам «неарійського» походження (насамперед євреям) доступ до викладання і постів в наукових установах.

Тут необхідно підкреслити, що нас цікавить сформований в той час поділ фашизму на категорію і конкретну соціокультурну реальність. Звідси в смисловому контексті категоріального розуміння фашизму він аналізується як рух. А в своєму реальному втіленні фашизм стає режимом. Між фашизмом-рухом і фашизмом-режимом завжди було значне розходження в політико-соціальній базі, ідеології, методах організації і т.п. Джейсон Стенлі, з яким ми згодні, розуміє фашизм як «соціальний рух, набір методів, спосіб дії, спосіб представлення себе і своїх ворогів» [13]. Але ми вдосконалимо це визначення. З нашої точки зору, фашизм – це соціально-політичний рух, категорічно відстоюючий тоталітарно-авторитарні ідеї управління суспільством, продукуючий цінності ксенофобії, шовінізму, расової переваги, який хоче змінити спосіб, яким ми живемо і думаємо на єдину систему буття та поглядів. Стосовно режиму, то, з нашої точки зору, фашизм є антиантіліберальним, антидемократичним політичним режимом, який характеризується знищенням свобод, пріоритетом держави над індивідом, фізичним насильством над людьми інших поглядів, постійним терором проти особистостей та соціальних груп незгодних з ідеологією режиму, постійним пошуком ворога. Але ми також хочемо поширити загальне визначення. Ми розглядаємо фашизм як ідеологію рух, групу або організацію, що уявляє собою набір цінностей та ключових переконань, котрі базуються на безапеляційній тоталітарній вірі у домінування волі людини над мораллю та гуманізмом, постійному тотальному контролю над усіма сферами буття, расизмі та ультранационалізмі, містичному вождизмі, культі насильства, готовності до знищення всього іншого.

Зважаючи на вищенаведені пояснення категоріально-понятійної сутності та специфіці фашизму зауважимо, що фашизм як такий є певною аморальною доктриною буття. Йому властиві: індивідуалізм, персоналізм, диктат, гіпертрофія влади, насильство і завоювання, заперечення гуманізму і демократичних ідеалів. Соціальними передумовами фашизму є: розкладання, розпад, дискредитація соціальних і політичних інститутів, дезорганізація і падіння престижу влади, соціопсихологічна дезорієнтація масових верств, почуття національної ущемленості, соціо-економічна криза, соціокультурна деградація, прагнення до соціополітичного диктату і багато іншого. Слід згадати і атомізацію суспільства (немає ні соціально відповідального індивіда, ні

дієздатного соціуму, тобто організованої маси великих соціальних груп з усвідомленими інтересами). Все це створює, посилює олігархічність і сприяє закритості режиму від суспільства, коли політика стає лише долею певного вузького кола осіб.

Зазначені особливості як раз і привели до повернення проявів фашизму, фашизму як такого, створенню російського шизофашизму. Фашистська ідеологія звернена до тих сторін життя людей, які стримуються і придушуються цивілізованістю, цінностями гуманізму, загальнозначущими моральними пріоритетами. Із застосуванням фашистської теорії на практиці, з'явився принцип, що несе в собі не просто заперечення, а знищення найважливіших цінностей людства, накопичених за весь час його існування.

На наш погляд повернення до фашизму виникло у зв'язку з невірною стратегією розвитку слідувачих поколінь, соціалізацією, освітою, котра знехтувала важливістю привертання уваги до загальнолюдських цінностей, зменшення значення пояснення історії моралі людства, невірною стратегією чи відсутністю такової відносно мультикультуралізму та толерантності. Тому держава закладає в систему виховання покоління–зміни ті політичні та філософсько-моральні принципи, які воно вважає базисними. Для появи фашизму велике значення мала ідея конфлікту поколінь. Одним з найважливіших аспектів фашизму є протистояння молодості та старості, чому сприяв COVID-19. Той факт, що фашизм певною мірою проголошує ідеологію динамізму та молодості, безперечно відображає конфлікт молодості із усталеною системою.

Особливо слід звернути увагу на російський шизофашизм-шизофренізм. В останні роки з приходом путіна в росії виникли маргінальні фашистські організації, ідеологія і політична практика яких має певні риси і особливості. Видається велика кількість всякого роду нацистсько-фашистської, ксенофобської літератури. У сучасній Росії діє значна кількість профашистських організацій і груп: нацисти і фашисти традиційного визначення, які так чи інакше шанують і вихваляють гітлера і муссоліні; крайні монархісти (монархофашисти) і прихильники ультраконсервативної держави. Також в соціополітичному полі присутні прихильники теорії «російського арійства» і «російського месіанства» та поряд з ними знаходяться різного роду шовіністи. Але росія не хоче ідентифікувати себе як фашистська держава та не відстоює цінності фашизму в повній мірі. Вона маскується під вищезазначені прапори. Тому в сучасному науковому співтоваристві йдеться про російський шизофашизм – розрізнено-еклектичний стан свідомості, який характеризується культом ненависті до свободи, демократії, до всього іншого, до людей іншої ідентичності, до загальнолюдських цінностей, але не може виробити власний цілісний світогляд та заперечує будь-які перетворення, зосереджуючись на знищенні всіх новацій. Цей шовіністичний світогляд знаходиться в шизофренічному розколі з прагненням використовувати ті самі блага, які забезпечує «ворог»: гроші, хороше життя, нерухомість за кордоном, привілей давати освіту дітям в розвинених демократичних державах, зберігати рахунки в їх банках, недоторканість власності. Це здається важко пояснити, якщо виходити з влаштованості людського розуму, в якому одна ідея заперечує іншу. Але якщо уявити собі, що людина, з одного боку, може тонко відчувати культуру, а з іншого – безжально вбивати та ще й брехати, що це не вона, то ми маємо справу з деякою шизофренією. Варто додати ще одну парадоксальну рису: ненависть без мети, вбивство без логіки. Вот характеристики сучасного російського шизофашистського суспільства.

Завдання сучасного профашистського суспільства може бути сформульована наступним чином:

1. Встановлення консервативних традицій, що підривають лібералізм як основу якісного життя та забезпечують перегляд цінностей індивідуальних прав і свобод на користь ідеї колективного служіння народу.

2. Побудова соціально гомогенного суспільства, що ґрунтується на гегемонії національного над толерантністю і мультикультуралізмом та державного над соціальним.

3. Створення надпотужного монстра-держави на основі суспільного консенсусу, що саме по собі має забезпечити расове відродження.

В результаті виникає культура, яка перестає довіряти самотності людини. Вона, впроваджуючи в ужиток архаїчну традицію, яка була знищена самим часом, не залишає людині місця для соціальної творчості. Персональна соціальна творчість – це якраз той останній бастион свободи, який долається в умовах монодержави.

З нашої точки зору для запобігання загрози поширення фашизму необхідна реалізація наступних імперативів: удосконалення нормативно-правової бази, в якій буде визначено поняття і зміст фашизму; реформування соціокультурних відносин, що ґрунтуються на значущості унікальної цінності кожної конкретної особистості, її творчих проявів; спрямованість інститутів соціалізації на цінності мультикультуралізму і толерантності; розвиток та зміцнення інститутів громадянського суспільства; присутність в законодавчій базі пріоритетів гуманізму і моралі.

Висновки

1. Витоками зародження фашизму в сучасних суспільствах є: монополізація економіки, формування могутньої фінансово-промислової олігархії; нерівномірність економічного розвитку регіонів і національностей; інтенсивне руйнування традиційних соціальних структур, руйнування ідеалів освіти і гуманізму; розпад системи загальнолюдських цінностей, переоцінка всіх систем цінностей на основі миттєвих інтересів і переважання права «сильного»; торжество масової свідомості, ірраціоналізму, демагогії і шизофренізму; нерозвиненість-недостатня захищеність правової держави і громадянського суспільства.

2. Соціоекономічні, соціокультурні, соціополітичні, соціопсихологічні процеси в сучасній Росії, що стала на шлях шизофренізму, утворюють «внутрішнє середовище» держави і мають спільні риси з частиною «внутрішнього середовища» деяких демократичних держав, що створює базис для становлення фашистських режимів або утворень в світі і поширення профашистських за своїм характером настроїв в суспільствах ліберальної демократії.

3. Профашистські настрої – це окремі прояви в суспільстві настроїв шовінізму, крайнього націоналізму, расизму, ксенофобії, готовності до прояву агресії по відношенню до всього іншого, що функціонують на рівні буденної свідомості досить широких соціальних верств, які представляють в свою чергу загрозу поширення фашизму.

4. У сучасному світі на тлі певних соціоекономічних, соціополітичних, соціопсихологічних, соціокультурних умов проявляються тенденції до фашизації суспільної свідомості окремих соціальних верств суспільства. До числа цих тенденцій відносяться: зростання крайніх націоналістичних настроїв в масах; утворення громадських рухів ура-патріотичної спрямованості; популістські звернення політичних лідерів до ксенофобсько-шовіністичних почуттів населення; збільшення розриву між багатими і бідними в доступі до благ сучасної цивілізації.

5. У політичному процесі в сучасному світі використовуються профашистські технології акцентуації національної самоідентифікації громадян і соціополітичних груп, що посилює загрозу наростання міжетнічної напруженості в суспільстві.

6. Проблеми боротьби-подолання тенденцій фашизму є сьогодні першочерговими. Основа опору профашистським тенденціям бачиться нам в: створенні стабільного середнього класу, що представляє собою чисельно не менше половини суспільства; соціалізація, заснована на загальнолюдських цінностях, пріоритетах гуманізму, мультикультуралізму і толерантності; жорстка законодавча база, що перешкоджає проявам фашизму; пропаганда цінностей свободи і демократії як основи благополучного життя; увага до творчості особистості; постійна комунікація на рівні «Я» – «МИ» – «ВОНИ» як єдина система координат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. James Whitcomb Riley. (2017). Poems & Prose Sketches: “When I see a bird that walks like a duck and swims like a duck and quacks like a duck, I call that bird a duck”. Publisher: [Portable Poetry. 86 p.

2. Nichols W.L. Fascism and It's Founder. URL: http://www.ecu.edu/polsci/hough/ln_fac.htm (date of request: 15.06.2025).

3. Carl Jung. Epilogue. Publisher: ¶Routledge, 2016. 8 p.
4. Carl Gustav Jung On Wotan | PDF | Young Adult. URL: <https://de.scribd.com/doc/206867213/Carl-Gustav-Jung-on-Wotan> (date of request: 15.06.2025).
5. Фромм Е. Втеча від свободи. Київ: КСД, 2024. 288 с.
6. E. J. Hobsbawm. Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality. Publisher: ¶Cambridge University Press, 1991. 199 p.
7. Karl Mannheim. Man and Society in Age of Reconstruction. Publisher: ¶Routledge, 2007. 468 p.
8. Karl Mannheim. Diagnosis of Our Time: Wartime Essays of a Sociologist. Publisher: ¶Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd, 1943. 208 p.
9. Еко У. Вічний фашизм. Харків: Фоліо, 2024. 122 с.
10. Безрукова О. Рашизм як ідеологія: спроба соціологічної інтерпретації. *Габітус*. Вип. 46. 2023. С. 54–60.
11. Борінштейн Є. Соціокультурні трансформації правової культури: аномічні наслідки російського шизофашизму. *Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства* // Матеріали V Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства». (Одеса, 25–26 травня 2023 р.) 175 с. С. 22–24.
12. Орлов Ю. В. Концептно-дискурсивний фон сучасного російського фашизму: кримінологічний аналіз // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2023. С. 173–176.
13. Стенлі Д. Як діє фашизм. Політика «ми» і «вони». Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2025. 200 с.

REFERENCES

1. Riley, J. W. (2017). Poems & Prose Sketches: “When I see a bird that walks like a duck and swims like a duck and quacks like a duck, I call that bird a duck”. Portable Poetry. 86 p. [in English].
2. Nichols, W. L. (n.d.). Fascism and Its Founder. Retrieved from http://www.ecu.edu/polsci/hough/ln_fac.htm (accessed: 15.06.2025). [in English].
3. Jung, C. (2016). Epilogue. Routledge. 8 p. [in English].
4. Jung, C. G. (n.d.). On Wotan. Retrieved from <https://de.scribd.com/doc/206867213/Carl-Gustav-Jung-on-Wotan> (accessed: 15.06.2025). [in English].
5. Fromm, E. (2024). Vtecha vid svobody [Escape from Freedom]. Kyiv: KSD. [in Ukrainian].
6. Hobsbawm, E. J. (1991). Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality. Cambridge University Press. 199 p. [in English].
7. Mannheim, K. (2007). Man and Society in Age of Reconstruction. Routledge. 468 p. [in English].
8. Mannheim, K. (1943). Diagnosis of Our Time: Wartime Essays of a Sociologist. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd. 208 p. [in English].
9. Eco, U. (2024). Vichnyi fashyzm [Eternal Fascism]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
10. Bezrukova, O. (2023). Rashyzm yak ideolohiia: sproba sotsiolohichnoi interpretatsii [Rashism as an Ideology: An Attempt at Sociological Interpretation]. *Habitus – Habitus*, 46, 54–60. [in Ukrainian].
11. Borinshtein, Ye. (2023). Sotsiokulturni transformatsii pravovoi kultury: anomichni naslidky rosiiskoho shyzofashyzmu [Sociocultural Transformations of Legal Culture: Anomic Consequences of Russian Schizofascism]. *Kontsepty sotsiokulturnoi transformatsii suchasnoho suspilstva – Concepts of Sociocultural Transformation of Modern Society* (Proc. V Int. Conf. of Higher Education Applicants and Young Scholars, Odesa, May 25–26, 2023), 175, 22–24. [in Ukrainian].
12. Orlov, Yu. V. (2023). Kontseptno-dyskursyvnyi fon suchasnoho rosiiskoho fashyzmu: kryminolohichniy analiz [Conceptual and Discursive Background of Modern Russian Fascism: Criminological Analysis]. *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny: hlobalnyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry – Crime and Counteraction in War Conditions: Global, Regional and National Dimensions* (Proc. Sci.-Pract. Conf., Vinnytsia, Apr. 12, 2023). Kharkiv: KhNUIVS. 173–176. [in Ukrainian].
13. Stanley, J. (2025). Yak diie fashyzm. Polityka “my” i “vony” [How Fascism Works: The Politics of Us and Them]. Kyiv: Vydavnycha hrupa KM-BUKS. [in Ukrainian].

Kozlenko Pavlo Yukhimovych
Candidate of Philosophical Sciences,
Chairman of the Board
Public organization “Odessa holocaust Research Center”
10, Sadova str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0000-4660-852X

THE RETURN OF FASCISM: PROBLEMS OF MODERN DEMOCRATIC SOCIETY

Relevance of the study. *The relevance of studying the topic of fascism in modern society is explained by the constant increase in manifestations of pro-fascist ideology, including in democratic countries, the modification of fascist ideology into schizofashism, rashism, and disregard for generally accepted moral norms. Because of this, we can focus on the following reasons.*

The scientific and philosophical grounds lie in the need to overcome the established tradition of factual research of fascism and the need for a systematic understanding of this problem, exploring its ontological, epistemological and axiological bases. Sociopolitical grounds that allow us to trace the specifics of propaganda of fascist ideologues, passing them off as national-conservative priorities for the development of the nation and the masses. Sociocultural foundations that show the importance of civilization, culture, the middle class, and the integration of society into the conceptual field of liberal-democratic ideologies. Humanistic foundations that emphasize the importance of humanism and universal values, the priority of morality. Socio-philosophical foundations that focus on the problems of human existence, socialization, self-realization, creative opportunities, and awareness of the value of each individual.

The aim of the study is to analyze the socio-philosophical paradigm of modern fascism and identify its main sociocultural, socioeconomic, and sociopolitical characteristics. **The object of research** is fascism and its manifestations in a modern democratic society. **The subject of the research** is a socio-philosophical analysis of relations and features of processes that can be verified as pro-fascist by their value ideologemes.

Theoretical and methodological foundations of the research. *The research was conducted on the basis of an intersubject system methodology, integration of various principles and approaches. Let's highlight the phenomenological method, the method of reconstruction, structural-functional and system approaches.*

Research results. *Numerous concepts and approaches to the study of fascism give it the status of a special socio-philosophical problem directly related to such concepts as “conservatism”, “nationalism”, “xenophobia”, “totalitarianism”, “racism”, “aggression”, “anti-Semitism”, “traditionalism”, “mysticism” and the like. The multidimensional nature of the term “fascism” lies in the fact that in its integral meaning it must somehow be combined with the above concepts and phenomena, accumulating them. Fascism is a countercultural and anti-civilizational phenomenon. The structure of the term “fascism” is filled with its etymology, numerous modern modifications (including russian origin: “schizofashism”, “rashism”) and historical ideas. Since cultural tradition is not excluded from ethnic history, traditionalism and conservatism seem to be national phenomena. Because of this, they, along with camouflaged forms of racism, became sources of filling the sociocultural and philosophical concept of fascism. The basis of the possibilities of modifications of fascism is a disregard for universal values, the priority of humanism and morality.*

Key words: *fascism, schizofashism, racism, traditionalism, conservatism, society, culture, civilization, social philosophy, humanism, morality, universal values, socialization, creativity, multiculturalism, tolerance.*